

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14181738>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IZOHLI LUG‘AT BILAN ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Ro‘zmetova Maftuna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 202-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **M.A.Hamrayev**

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

***Annotatsiya:** Lug‘atlar bilan ishlash o‘quvchilarda so‘z boyligini orttiradi, nutqini rivojlantiradi, fikrlash qobiliyatini kengaytiradi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at bilan ishlash jarayonida faolligini oshirishning usullari yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Boshlang‘ich sinf, so‘z, lug‘at, nutq, kreativlik, dunyoqarash*

***Аннотация:** Работа со словарями увеличивает словарных запас учащихся, развивает их речь, расширяет мыслительные способности. В данной статье описаны способы повышения активности учащихся младших классов в процессе работы со лексикой.*

***Ключевые слова:** Начальный класс, слово, словарный запас, речь, творчество, мировоззрение.*

***Abstract:** Working with dictionaries increases students' vocabulary, develops their speech and expands their thinking skills. This article describes ways to increase the activity of elementary scholl students in the process of working with dictionaries.*

***Key words:** Elementary Class, words, vocabulary, speech, creativity, woredview.*

Hozirgi kunda ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri o'quvchilarning kreativ fikrlashlarini oshirishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashlarini oshirishda eng asosiy usullardan biri izohli lug'atlar bilan ishlashdir. Chunki izohli lug'atlar bilan ishlash o'quvchilarda kuzatuvchanlik va fikrlash qobiliyatlarini, nutq madaniyatini va dunyoqarashlarini kengaytiradi, shuningdek, so'z boyligini orttiradi. Tilimizdagi barcha so'zlar, ularning imlosi, tarixi va izohi kabi asosiy masalalar bilan lug'atshunoslik bo'limi o'rganadi. Lug'atlarni yaratish uzoq davom etadigan mashaqqatli ish sanaladi. Qomusiy olim Mahmud Koshg'ariy tomonidan XVI asrda yaratilgan "Devoni lug'otit-turk" va XVI asrda usmonli turk tilida yaratilgan "Abushqa" lug'atlari bizga ma'lum. O'zbek tilida lug'at tarkibini o'rganadigan bo'lim leksikologiyadir. Lug'at har bir mamlakatning ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy rivojlanishining asosiy timsolidir,. Lug'atlar xalqlar tarixidagi ma'lum bir davrning ko'zguvidir. Insonlarning lug'at boyligi boy bo'lsa, nutqi ham boy bo'ladi, o'z fikrini ifodali va aniq bayon eta oladi.

Boshlang'ich sinflarning "Ona tili" va "O'qish savodxonligi" darsliklarida o'quvchilar uchun tushunarsiz va ularning nutqida nafaol bo'lgan ko'pgina so'zlar uchraydi. Ona tilining lug'at boyligini bilib olish uchun o'quvchilar o'z lug'atiga har kuni 8-10 ta yangi so'zlarni o'rganishlari, shu jumladan, ona tili darslarida 4-6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim. Metodikada so'zlarni tushuntirishning quyidagi usulidan foydalaniladi.

1. So'z ma'nosini lug'atdan va o'qish kitoblarida matn ostida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish. Bunda o'quvchilarni izohdan mustaqil foydalanib, so'z ma'nosini mustaqil tushunib olishga o'rganish muhim ahamiyatga ega.

2. So'z ma'nosini shu so'zning ma'nodoshi yordamida tushuntirish. Masalan: diyor-vatan, ko'k-osmon, chehra-yuz, oftob-quyosh. So'zni sinonim tanlash orqali tushuntirganda, shu so'zning uslubiy ahamiyatini ham ko'rsatish lozim.

O'quvchilarning lug'atlarni o'zlashtirish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Masalan: *yalpiz* so'zini o'rganishda quyidagi savol va topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Lugʻatda *yalpiz* soʻzi qanday izohlangan?
2. Izohdan keyin berilgan gaplarni oʻqing. Bu gaplardagi *yalpiz* soʻzining maʼnosi izohga toʻgʻri keladimi?
3. *Yalpiz hidi gupurdi* soʻzlarining maʼnosini izohlang.
4. *Yalpiz* soʻzini hid, barg, termoq, xushboʻy soʻzlari bilan bogʻlang (*yalpiz hidi, yalpiz bargi, yalpiz termoq, xushboʻy yalpiz*).

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining lugʻatlar bilan ishlash jarayonida kreativligini oshirish uchun quyidagi usullarni qoʻllash tavsiya qilinadi:

1. Didaktik oʻyinlardan foydalanish. Didaktik oʻyinlar oʻquvchilarning zukko ligi va faolligini oshiruvchi muhim vositadir. Izohli lugʻatlar ustida ishlashda ham didaktik oʻyinlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Masalan: "Kim koʻp lugʻat biladi" didaktik oʻyini oʻyinlik. Bu oʻyinda oʻqituvchi ona tili darslarida oʻzlashtirilgan soʻzlar yuzasidan musobaqa oʻtkazadi. Bunda oʻquvchilar ikkita guruhga boʻlinib ishtirok etadilar. Har bir dars davomida oʻzlashtirilgan soʻzlarni har bir guruhdan bittadan oʻquvchi aytadi. 1-guruh bitta lugʻat aytsa, 2-guruh shu soʻzning izohini aytadi. Soʻng 2-guruh lugʻat aytadi, 1-guruh izohini aytadi. Qaysi guruh ayta olmay toʻxtab qolsa, oʻyindan chetlashtiriladi. Oʻyin davomida qaysi guruh oxirigacha qolsa, yaʼni soʻzlarni ayta olmay toʻxtab qolmasa oʻsha guruh aʼzolari faol deb topiladi va ragʻbatlantiriladi.

2. Lugʻat diktantlaridan foydalanish. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun lugʻat diktantlari ham mavjud. Oʻqituvchi darsdan tashqari vazifa sifatida oʻquvchilardan 10-15ta yangi soʻz yodlab, ularning imlosi, talaffuzi va izohini oʻrganib kelishlarini aytadi va haftada 3marta bu soʻzlardan lugʻat diktantini oladilar. Izohli diktant uchun matnni oʻquv darsliklaridan ham tanlash mumkin. Bunday holatda matnni oʻquvchilarga yozdirib boʻlgandan soʻng ular kitoblarini ochib, yozganlarini taqqoslab koʻradilar va oʻzlari sezgan xatolarini tuzatadilar. Lekin hamma oʻquvchilar ham oʻz xatolarini topa olmaydilar, shuning uchun ular bilan alohida ish olib borishga toʻgʻri keladi. Izohli diktantni 2-3-sinflarda tez-tez oʻtkazib turish maqsadga muvofiq. Quyida 2-sinflar uchun foydalanish mumkin boʻlgan lugʻat diktantini misol qilaman:

Aprel, baho, husn, gazeta, yong‘oq, oromgoh, traktor, transport, qo‘g‘irchoq, afsungar, hashar, chumchuq, chuvalchang, g‘alla.

Xulosa qilib aytganda, dars davomida lug‘atlar bilan ishlash o‘quvchilarning lug‘at boyligini orttirishga, so‘zning ma‘nosini tushunishga va dunyoqarashlarini kengaytirishga katta yordam beradi. Lug‘atlar bilan ishlash, asosan, ona tili va o‘qish darslari bilan bog‘liq holda olib boriladi. Agar lug‘at ishlari qat‘iy bir reja asosida yo‘lga qo‘yilsa, o‘qituvchilardan ham, o‘quvchilardan ham ortiqcha mehnat talab qilmaydi va ko‘zlangan natijaga oson erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro, 2018-yil, 107-b
3. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldasheva, Sharifjon Sariyev "Lug‘at ustida ishlash metodikasi".
4. " O‘zbek tili fanidan lug‘atlar ustida ishlash orqali talabalarning so‘z boyligini oshirish" metodik ko‘rsatmasi. Toshkent, 2005-yil5. Abduvahob Madvaliyev "O‘zbek tilining izohli lug‘ati" Toshkent, 2021-yil.